

Araştırma Notu / Research Note

Alman Oryantalizmi ve Hadis Perspektifler Yönelimler

Beyza Tuncay*

Bu çalışmada, Nimetullah Akın tarafından kaleme alınan *Alman Oryantalizmi ve Hadis Perspektifler Yönelimler* adlı eserin içeriği tanıtılarak eser hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Emin Yayınları tarafından 2011 yılında Bursa'da yayımlanan bu çalışma, Alman oryantalizmi ve hadis ilmi arasındaki irtibatı müstakil olarak incelemesi bakımından önemli bir kaynak eserdir. Kitabın birincil kaynaklara dayanması, Alman oryantalistlerin hadis ve siyer alanındaki çalışmalarını doğrudan Almanca kaleme alınan eserlere atıf yaparak tasvir etmesi eserin öne çıkan özelliklerindendir. Alman oryantalistlerin hadis ve siyer çalışmaları hakkında genel bir çerçeve sunan kitap sonraki çalışmalara da kaynaklık etmiştir.¹ Tespit edilebildiği kadarıyla başka bir baskısı bulunmayan bu eserin güncellenerek ve mümkünse genişletilerek yeni bir baskısının yapılması, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için faydalı bir girişim olacaktır. Nitekim Alman oryantalizmi, diğer oryantalist geleneklere kıyasla araştırma alanı olarak daha az tercih edildiği için bu alanda belirgin bir literatür boşluğu bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu alana yönelen araştırmacıların çalışmaları önem arz etmekte olup yapılan çalışmaların alandaki kuramsal ve metodolojik belirsizlikleri gidermeye yönelik açıklamalar getirmesi, mevcut soru işaretlerine tatmin edici cevaplar vermesi beklenmektedir.

* Dkab Öğretmeni, Yalova Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, beyzatunncayy@gmail.com, orcid: 0009-0009-8501-2863.

1 Bk. Nurdan Devci Korkut, *Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4. Mutlu Gül - Nurdan Korkut, "Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (23 Ocak 2020), 317. Burada aynı alana katkı sunan ve Nimetullah Akın'ın da çalışmasında yararlandığı Bekir Ezer'e ait yüksek lisans tezine atıfta bulunmak gerekir. Bk. Bekir Ezer, *Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde oryantalizmin kavramsal çerçevesi ve tarihî arka planı ele alınmaktadır. Tarihî sürecin incelendiği bölümde yazar, Doğu ile Batı'nın arasındaki ilk etkileşimlere değinerek konuya giriş yapmakta, ardından klasik oryantalizm ile misyonerlik olgusunu birlikte incelemektedir. Bu bölümde (s. 23) İslam hakkında ilk defa bilimsel çalışma yapan araştırmacının Hollanda Utrecht Üniversitesi Doğu Dilleri Profesörü Hadrian Reland (ö.1718) olduğunu ileri sürmektedir. Yazar bu iddiasını “Sonuç ve Değerlendirme” kısmında da (s. 197) yinelemektedir. Akademik oryantalizm öncesine uzanan oryantalist literatür dikkate alındığında bu iddiaya temkinli yaklaşılması gerektiği belirtilmelidir. Nitekim oryantalizmin başlangıç tarihi hakkında dahi araştırmacılar arasında bir görüş birliği bulunmamakta; konuya dair farklı tarihî, kavramsal ve metodolojik yaklaşımlar ortaya konmaktadır.² Özellikle “ilk bilimsel çalışma” olma iddiası taşıyan değerlendirmeler öznel niteliği sebebiyle eleştiriye açıktır.

Eserin yayımlandığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, bu bölüm altında işlenen başlıkların makul ve yerinde olduğu söylenebilir. Ancak bugün, oryantalizm üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında oryantalizmin tanımı ve tarihçesi hakkındaki tartışmaların literatürde kayda değer ölçüde yer tuttuğu, bu alanda fazlasıyla tekrarın söz konusu olduğu gözlemlenecektir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda akademik özgünlüğü koruyabilmek ve daha rafine metinler üretebilmek adına benzer giriş bölümlerinden kaçınılması yerinde olacaktır. Zira sınırlı katkılar sunacak tekrarlar yerine, alana harcanacak akademik mesainin henüz yeteri düzeyde çalışılmamış alanlara yöneltilmesi araştırma verimliliği açısından çok daha isabetli bir tercih ve strateji olacaktır.

Klasik oryantalizm ve misyonerlik olgusunu işlediği bölümün ardından yazar, oryantalizmin bağımsızlaşma süreci ile akademik oryantalizm dönemini ele alır. Ardından ise oryantalizmin günümüzdeki durumunu postmodern söylem çerçevesinde değerlendirerek ikinci bölüme geçiş yapmaktadır. “Alman Oryantalizmi” başlığını taşıyan ikinci bölüm, Alman oryantalizminin tarihi gelişimini özetlemeyi ve kuramsal çerçevesini somut örnekler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bölümde sırasıyla Alman oryantalizminin emperyalizmle ilişkisi; Alman oryantalizminin bağımsız bir disiplin olarak konumlanma çabası; Alman romantiklerin Doğu edebiyatıyla kurduğu ilişki; Silvestre de Sacy'nin (ö.1838) öncülüğünü yaptığı filolojik geleneğin Alman akademisine etkisi ve Sacy'nin yetiştirdiği öğrenciler; Alman üniversitelerinde Doğu dilleri kürsülerinin teoloji bünyesinden ayrılarak müstakil bir yapı kazanma

2 Beyza Tuncay, 19.yy. *Alman Oryantalistlerinden Arap Dili Bilimcisi Heinrich Leberecht Fleischer: Hayatı ve Çalışmaları* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 5.

süreci; Alman Doğu Cemiyeti'nin selefi niteliğindeki oryantalist derneklerle irtibatı ve çalışmaları; Almanca yayın yapan oryantalist dergiler ve nihayetinde Alman oryantalist geleneğinde öne çıkan tarihsel-kritik merkezli çalışmalar ele alınmaktadır.

Yazar, "Alman Doğu Cemiyeti" başlığı altında Arabist Heinrich Leberecht Fleischer (ö. 1888) tarafından kurulan Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ı (DMG) ele almaktadır. DMG'nin Der Verein deutscher Philologen und Schulmänner (Alman Filologlar Derneği) ile organik bir ilişkisinin olduğu ve bu derneği teşkilatlanma bakımından kendisi için rol model kabul ettiği doğrudur. Ancak DMG'nin Fleischer öncülüğünde kurulduğuna dair herhangi bir bilgiye, ilgili bölümde (s. 45-48) açıkça yer verilmemektedir. Yalnızca derneğin Alman oryantalist ve filologlar tarafından kurulduğu söylenmektedir (s. 45).³ Öte yandan DMG'nin sivil bir organizasyon olmasına rağmen Alman Devleti tarafından finanse edildiği yönündeki ifade (s. 47) eksiktir. Zira DMG herhangi bir devlet desteği olmaksızın kurulmuş; ancak Hitler'in iktidara geçmesinin ardından 1936 yılında kuruluş misyonundan verdiği bazı tavizler karşılığında devlet desteği almaya başlamıştır.⁴

"Periyodik Yayınlar" başlığı altında (s. 48-49) *Der Islam* ve *Die Welt des Islams* dergilerine de yer veren yazar, bu dergilerin kurucularına dair herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Oysa, Alman oryantalizminin emperyalizmle olan ilişkisi bağlamında öncü bir rol üstlenen bu dergilerin hem kurucularının kimlikleri hem de dergilerin kuruluş felsefeleri konunun arka planını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. *Der Islam* dergisinin kurucusu Carl Heinrich Becker (ö.1933) ve *Die Welt des Islams* dergisinin kurucularından Martin Hartmann (ö.1918), Alman oryantalizminin sömürge politikalarıyla eş güdümlü biçimde çalıştığını anlayabilmek açısından son derece önemlidir.⁵ Bu oryantalistlerin politik misyonlarına "Emperyalizm, Kolonyalizm ve Alman Oryantalizmi" bölümünde nispeten değinilmiş olsa da (s. 32), söz konusu dergilerle irtibatlarına dikkat çekilmemiştir. Nitekim her iki derginin kuruluş felsefesi ve bu dergilerde yayımlanan çalışmalar bu yönelimi açıkça yansıtmaktadır.⁶ Bu bölümde yapılan değerlendirmelerin konuya ilişkin daha kapsamlı bir çözümleme ihtiyacını karşılamaktan uzak kaldığı dikkat çekmekte olup Alman oryantalizmini

3 Krş. Tuncay, 19.yy. Alman Oryantalistlerinden Arap Dili Bilimcisi Heinrich Leberecht Fleischer, 50-51.

4 Tuncay, 19.yy. Alman Oryantalistlerinden Arap Dili Bilimcisi Heinrich Leberecht Fleischer, 53.

5 Remzi Avcı, *Kurgu ile Gerçek Arasında Alman Oryantalizmi* (Ketebe Yayınevi, 2021), 77-96.

6 Avcı, *Kurgu ile Gerçek Arasında Alman Oryantalizmi*, 121-123, 127-132.

epistemolojik ve metodolojik temeller bağlamında nasıl konumlandırılması gerektiği sorusu hâlâ güncelliğini korumaktadır.

Eserin üçüncü ve son bölümü Alman oryantalistlerin hadis ve siyer alanında kaleme aldıkları çalışmaları ele almakta ve bu bağlamda Alman oryantalistlerin hadis ve siyer tasavvurları hakkında genel bir çerçeve sunmaktadır. Yazar, “Hz. Peygamber ve Risaletinin Özgünlüğü” başlığı altında sırasıyla Abraham Geiger (ö. 1874), Karl Ahrens (ö. ?), Günter Lüling (ö. 2014) ve Johann Fück’ün (ö. 1974) konuya ilişkin düşüncelerini ve çalışmalarını ele almaktadır. “Hadis ve Sünnet Hakkında Yapılan Çalışmalar” başlığı altında ise sırasıyla Aloys Sprenger (ö. 1893), Ignaz Goldziher (ö. 1921), Harald Motzki (ö. 2019) ve Gregor Schoeler’in alana dair düşüncelerini ve çalışmalarını incelemektedir.

Yazar, önsözde doğrudan polemiklere girmeyeceğini ifade ederek literatür merkezli bir çalışma yapmayı amaçladığını söylese de, metin içinde zaman zaman oryantalist iddiaları tartışmaya açmıştır. Örneğin Hans Zirker’in (ö. ?) Hz. Meryem’in kardeşi Harun ile Hz. Musa’nın kardeşi Hz. Harun’un aynı kişiler olup olmadığı tartışmasını (s. 58-61) ele alır. Ancak literatürde tali bir yer işgal eden bu tartışmanın kitabın çerçevesiyle nasıl bir ilişki içinde olduğu belirsizdir. Hadis ve siyer sahasındaki oryantalist literatür düşünüldüğünde cevap verilmesi gereken çok sayıda temel iddia varken, neden özellikle bu konuya odaklanıldığı sorusu metin içi bütünlük açısından cevapsız kalmakta, marjinal nitelikteki bu tartışmaya dâhil olunması eserin genel amacıyla örtüşmemektedir.

Her ne kadar önsözde çalışmanın literatürün tanıtılmasına hedeflendiği söylenmiş olsa da, eserde bu hedefi destekleyecek şekilde tutarlı bir yöntemsel çerçevenin oluşturulamadığı gözlemlenmiştir. Özellikle Alman oryantalistlerin çalışmalarının ele alındığı üçüncü bölümde teknik anlamda bir biçimsel dağınıklık söz konusudur. Örneğin bazı oryantalistlerin eser isimleri Almanca aslından Türkçeye parantez içinde tercüme edilmişken, bazılarının ait eser isimleri tercüme edilmeden yalnızca Almanca haliyle verilmiştir. Lüling’in (s. 77-78), Fück’ün (s. 86-87) ve Motzki’nin çalışmalarına (s. 159-160) yer verilen başlıklarda eser isimleri Türkçeye tercüme edilmişken Geiger’in (s. 66), Sprenger’in (s. 106), Schoeler’in eser isimleri (s. 170) ve Goldziher’in makale başlıkları (s. 141-142) yalnızca Almanca olarak verilmiştir. “Hz. Peygamber ve Risaleti Hakkında Yapılan Diğer Almanca Çalışmalar” (s. 94-100) ve “Hadis İle İlgili Almanca Yapılan Diğer Çalışmalar” başlıklı bölümlerde ise (s. 183-193) daha önce yer verilmeyen oryantalistlerin eserleri sıralanmakta, ancak bu kez eser isimleri parantez içinde Türkçeye tercüme edilmiş şekilde verilmektedir. Ayrıca yazarın önceki bölümlerde yalnızca Almanca haliyle yer verdiği eser isimlerinin bu listelerde tercüme edilmiş bir şekilde yinelediği görülmektedir.

Ahrens’in düşüncelerinin ele alındığı bölümde (s. 71-75) eserlerine yer

verilmeyip “Hz. Peygamber ve Risaleti Hakkında Yapılan Diğer Çalışmalar” başlığı altında sunulması yapısal bir bütünlük sorunu doğurmaktadır. Ahrens’in çalışmalarına odaklanan bir okuyucunun bu başlığa yönelmesi beklenmeyeceğinden, bu düzenleme bilgiye erişimi zorlaştırmaktadır. “Hz. Peygamber’in Özgünlüğü” başlığı altında Fück’ün konuya ilişkin görüşlerinin nakledildiği bölümde, kimi ifadelerin kaynaklarına atıf yapılmaması (s. 93-94) ilgili bilgilerin dayanağını belirsiz hale getirmektedir.

Goldziher’in hadis ve sünnet anlayışının ele alındığı başlıkta onun günlüklerinden yapılan alıntılar araştırmacıları cevaplanması gereken birçok ilginç soruyla karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin; Cuma namazı kıldığını, fikrîsel anlamda İslam’a eğilim gösterdiğini söyleyen Goldziher gibi (s.128) İslam’a yakınlık duyan, ılımlı yaklaşan ve bir ölçüde sempati gösteren oryantalistleri nerede konumlandırmak gerekmektedir? Goldziher’in namaz kılması kimlik dönüşümünün bir sonucu mudur yoksa geçici bir gözlem biçimi midir? Oryantalizm yalnızca akademik bilgi üreten bir alan değildir; aynı zamanda duygusal temsillere de zemin hazırlayan çok katmanlı bir disiplindir. Dolayısıyla burada asıl dikkat çekilmesi gereken hususun, Goldziher’in “sempatik oryantalist” imajından ziyade onun bilimsel söylemindeki iç tutarlığının değerlendirilmesi olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Goldziher’in Ramazan ayını Müslümanlarla birlikte geçirdiği süre zarfında Müslüman olduğuna kalpten inandığını söylemesi (s.125), Ezher’de derslere katılması (s.127) ve namaz kılması (s.128) gibi davranışları neden metinlerine yansıtmamaktadır? Goldziher’in İslam’a sempati beslediği izlenimi veren tecrübelerinin ve kişisel beyanlarının temkinli ve eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür biyografik atıflar; çalışmanın odak noktasından sapma riski de taşımaktadır. Ayrıca hadis ve siyer tasavvuruna ilişkin herhangi bir analiz sunmayıp şahsın epistemolojik tutumunu, metodolojisini bütüncül biçimde yansıtmamaktadır. Asıl odak Goldziher’in kişisel eğilimlerinden ziyade, ortaya koyduğu söylemin epistemolojik ve metodolojik çerçevede incelenmesidir. Bu bölümde, Alman oryantalistlerin hadis ve siyer tasavvurlarına ilişkin kendi eserlerinden ve yer yer Türkçe kaleme alınmış değerlendirmelerden nakilde bulunmakla yetinildiği görülmektedir.

Yazar, Goldziher’i “Hadislerin Oluşumu ve Hadis Musannefatı” başlığı altında inceledikten sonra, “Rivayetlerin Tarihlendirilmesinde İsnad ve Metin Analizi” başlığı kapsamında (s. 156-169) Harald Motzki’yi (ö.2019) değerlendirmektedir. Goldziher’in sünnet yaklaşımını devam ettiren, teorik çerçevesini onun fikirleri üzerine inşa eden Joseph Schacht (ö. 1969) ve bu çizgiyi sürdüren G. H. A. Juynboll (ö.2010) gibi temsil gücü yüksek oryantalistler müstakil başlıklar altında ele alınmamıştır. İsnad-metin analizinin ele alındığı bölümde yalnız Motzki’nin Schacht ve Juynboll’e getirdiği eleştirilere (s. 164-167) yer verilmiş, ancak bu isimlerin temel görüşleri açıklanmamıştır. Oysa bu iki isim, Goldziher’den

Motzki'ye uzanan düşünsel sürekliliğin anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Bu iki ismin eserlerini Almanca kaleme almamış olmaları yazarın ayrı bir başlık açmamasını açıklayabilir olsa da, buna rağmen Motzki'nin söz konusu isimlere getirdiği eleştirilerin daha anlaşılır hale gelebilmesi adına, eleştirilerin bağlamına ışık tutacak açıklamaların metne eklenmesi gerekirdi. Yazar, her ne kadar Önsöz'de çalışmanın temel amacının bir literatür tanıtımı olduğunu, her bir oryantalistin görüşünü ayrı ayrı tartışma iddiası taşımadığını belirtmişse de (s. 5), aynı bölüm içinde Ahrens ve Lüling gibi Alman oryantalizmindeki temsil gücü ve etkisi daha sınırlı bazı isimlere müstakil başlıklar açılırken Schacht ve Juynboll'un fikirlerinin dipnot düzeyinde dahi metne yansıtılmaması bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Akın**, Nimetullah. *Alman Oryantalizmi ve Hadis Perspektifler Yönelimler*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Avcı**, Remzi. *Kurgu ile Gerçek Arasında Alman Oryantalizmi*. Ketebe Yayınevi, 2021.
- Deveci Korkut**, Nurdan. *Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ezer**, Bekir. *Alman Oryantalistlerin Hz.Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gül**, Mutlu - **Korkut**, Nurdan. "Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (23 Ocak 2020), 315-353.
- Tuncay**, Beyza. *19.yy. Alman Oryantalistlerinden Arap Dili Bilimcisi Heinrich Leberecht Fleischer: Hayatı ve Çalışmaları*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.